

Луцкевіч, Лявон
Войцік, Галіна
“Адам Станкевіч”
(сэрыя “Партрэты Віленчукоў”)

Вільня, 2002

рэдактар Алег Мінкін
тэхнічны рэдактар Сьвятлана Шарэйка

Віленскі цэнтар грамадзкіх ініцыятываў
“Дэмакратыя для Беларусі”
2001 Vilnius, a/d 1021, Lithuania
<http://www.runbel.lt>
Наклад 100

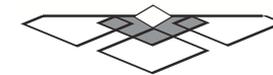

1892 - 1949

Кс. Адам Станкевіч (1892 – 1949) адна з самых яркіх постацяў беларускага аграджэнскага руху ў Заходняй Беларусі першай паловы ХХ ст. За беларускую мову ў сьвятынях ксёндз Адам змагаўся да апошняга дня свайго жыцця... Публікацыя выдана сродкамі ягонага зямляка, чальца Сойму Літоўскай Рэспублікі Вацлава Станкевіча.

тычная і тэалагічная распрацоўка тэмы; трэцяя частка – навукова-практычная, абгрунтаваны праект стварэння аўтаномнага, незалежнага ад польскага епіскапства, адаптаванага да беларускага культурна-нацыянальнага кантэкста Каталіцкага Касцёла ў Беларусі”. Адам Станкевіч быў праціўнікам гвалту і рэкамэндаваў правесці рэформу “паступова, але, тым ня менш, упэўнена і рашуча”.

Усё жыццё ксёндза Адама Станкевіча гэта прыклад адданасці сваёй Радзіме і выбранаму ім шляху – служэння Богу. Ягонае жыццё не патрабуе ўзнёслых словаў і пахвалы, яно гаворыць само за сябе. Ягоня публіцыстычныя, літаратурна-крытычныя, багаслоўскія і іншыя творы сьведчаць пра эрудыцыю, незвычайную працавітасць аўтара, валоданне пяром. Безумоўна, трэба было-б сабраць усё ім напісанае (і тое што друкавалася, і тое, што ацалела ў рукапісах) і выдаць дыхтоўную кнігу. Гэта быў-бы найлепшы помнік гэтаму палымянаму беларускаму патрыёту, гуманісту, таленавітаму чалавеку.

касьцю. Ёх можна знайсцьці ў бібліятэках Літвы: у Акадэмічнай бібліятэцы і Ўнівэрсытэцкай бібліятэцы, крыху – у старых віленчукоў.

У Нацыянальным архіве-музеі літаратуры і мастацтва Беларусі захоўваецца частка (невялічкая) архіваў і фондаў сьпіннага Беларускага Музею ім. Івана Луцкевіча. Сярод іх ёсьць і рэфэрат Адама Станкевіча на нямецкай мове “Беларуская нацыянальная меншасьць у Польшчы”, у якім аўтар паказвае трагічную гісторыю беларускага народу, каторы аказаўся меншасьцю на сваёй уласнай зямлі. У Цэнтральнай навуковай бібліятэцы Нацыянальнай акадэміі навукаў Беларусі захоўваюцца кнігі і рукапісы, купленыя ў гаспадыні кс. Адама Станкевіча М. Шутовіч яшчэ ў той час, калі ўмя самога ксяндза Адама было паг забаронай. Дэрэкцыя бібліятэкі паслухала свайго дарадцы Адама Мальдзіса ды набыла гэты бясцэнны матар’ял.

У. Конан у сваім артыкуле “Лідар беларускага каталіцкага адраджэньня” (“Голас Рагімы” № 42, 1998) знаёміць чытача з рукапіснаю спадчынаю Адама Станкевіча. У архіве ёсьць рукапіс рэфэрату “Этычныя асновы народных і культурных правоў нацыянальных меншасьцяў”. З гэтым рэфэратам аўтар меў выступаць на XIII кангрэсе нацыянальных меншасьцяў у Лёндане. Але, як піша “Шлях Моладзі” (ліпень 1937 г.), на кангрэс Адам Станкевіч паехаць ня змог “з незалежных ад яго прычын”, а рэфэрат пераслаў сакратару кангрэсу поштай і яго прачытаў Юры Попаў, баўгар. Сярод рукапісаў ёсьць яшчэ тры, у якіх абгрунтоўваецца патрэба беларусізацыі спаліянізаванага каталіцкага касьцёлу на Беларусі: “Праблемы Каталіцкага Касьцёлу ў БССР” (Вільня, 1944), “Католіцкая праблема в БССР. (К сведенію правительства СССР)” (Вільня, 1945) і “Католіцкі впрас в БССР и праблема его разрешения” (Вільня, 1947). Апошнія два рукапісы, напісаныя на расейскай мове, былі накіраваныя да савецкіх уладаў. У. Конан уважае, што гэтыя тры дакуманты зьяўляюцца грунтоўнай манаграфіяй пра каталіцтва ў Беларусі. Дасьледчык піша: “Першая частка – уступ у форме тэзісаў; другая частка – гісторыка-тэарэ-

Беларускія інтэлігенты-аграджэнцы, якія працавалі ў Вільні і ў Заходняй Беларусі ад пачатку стагодзьдзя да канца Другой сусьветнай вайны, былі людзьмі розных прафэсіяў. Сярод іх былі юрысты і філёлягі, інжынеры і археолягі, пэдагогі і журналісты. Было ў нямала сьвятароў, як праваслаўных, так і каталікоў. Самі, у асноўным, выходцы зь вёскі, яны добра разумелі, як важна для іхніх суайчыньнікаў асьвета на роднай мове і магчымасьць маліцца на ёй. Бо спакон вякоў праваслаўная царква вяла палітыку русыфікацыі, а каталіцкі касьцёл палянізацыі беларускага народу. Нездарма прынялося ў народзе словы “праваслаўны-рускі”, “каталік-паляк” лічыць сынонімамі. Яшчэ ў сёньня можна на Віленшчыне, ды і на Гарадзеншчыне, сустрэць людзей, якія гавораць дома ў з суседзьмі па-беларуску, але на пытаньне, ці не беларусы яны, адказваюць (нават з абурэньнем): “Не, я хаджу ў касьцёл, я паляк!”

Ксяндзы – сьвядомыя беларусы – гамагаліся права гаварыць казаньні на беларускай мове, спаўняць усе абрады, хрэсьбіны, шлюб, пахаваньне, споведзь ды інш. на роднай мове. Варта згадаць такіх беларускіх каталіцкіх сьвятароў, чые імёны ўпісаныя ў гісторыю беларускага народу, як Кастусь Стэповіч (ён-жа паэт Казімір Сваяк), Язэп Германовіч (ён-жа паэт Вінцук Агважны), Янка Семашкевіч (ён-жа паэт Янка Быліна), Вінцэнт Гадлеўскі, Станіслаў Глякоўскі, Віктар Шутовіч і Адам Станкевіч, сьвятар, пэдагог, публіцыст, грамадзка-палітычны дзеяч.

Агам Станкевіч паходзіў зь вёскі Арляняты на Смаргоншчыне. З гэтай самай вёскі паходзілі ў Станіслаў Станкевіч-Кнігар, уласьнік беларускай кнігарні на вул. Вастрабрамскай; і доктар філялёгіі Янка Станкевіч-Спадар (гэтая мянушка прыляпілася да яго праз тое, што ён спрабаваў у міжваенным часе ўвесці ў беларускую мову словы “спадар” і “спадарыня” замест “пан” і “пані”, якія прыжыліся толькі цяпер); і доктар філялёгіі Стась Станкевіч, каторы пасьля вайны жыў у ЗША, працаваў на радыё “Свабода”, быў шматгадовым рэдактарам газэты амэрыканскіх беларусаў “Беларус”. Варта таксама ўспомніць і Ўладку Станкевічанку, жонку Янкі Купалы. Усе гэтыя Станкевічы былі сваякамі. Але найбольш яскрава з усіх іх вылучалася постаць ксяндза Агама Станкевіча.

Агам Станкевіч нарадзіўся 5 студзеня 1892 г. (24 сьнежня 1891 г. паводле ст. ст.). Дзіцячыя гады правёў у родных Арлянятах. Вучыўся ў Барунскай школе, пасьля ў гарадзкім вучылішчы ў Ашмянах. Паг уплывам свайго настаўніка, сьвятара Агама Лігоўскага, юнак вырашыў пасьвяціць сябе на службу Богу і ў 1910 г. паступіў у Віленскую духоўную сэмінарыю.

Тагачасная Вільня была цэнтрам беларускага аграджэньня. Паг уплывам газэты “Наша Ніва” ў знакамітага беларускага аграджэнца Івана Луцкевіча малады клірык сфармаваўся як сьвядомы беларус. Агам Станкевіч пісаў у сваіх успамінах: “Быў я тады вучнем Віленскай каталіцкай духоўнай сэмінарыі. Зярнё беларускай нацыянальнай сьведамасьці, засеянае несьмяротным Багушэвічам праз яго «Дудку» і «Смык» і пашыранае «Нашай Нівай» і «Беларусам», пранікла і да нас у сэмінарыю. Арганізаваўся тут у нас беларускі гурток, была беларуская бібліятэчка, адбываліся разважаньні і спрэчкі на беларускія аграджэнскія тэмы. Узьнікалі пытаньні, адказ на якія быў нам не паг сілу. Трэба было шукаць помачы ўвонках нашай вучэльні. Апорай нашым слабым маладым сілам была між іншым і рэдакцыя «Нашай Нівы», а ў ёй перадусім Іван Луцкевіч. Помню, як пры першым маім з ім знаёмстве, ахвотна і вычэрпаюча даваў ён мне адказы на мае сумнівы, як свае доказы

ларусі літаратуразнаўца ў крытык. Калі ў 1925 г. сьвяткавалася 400-годзьдзе беларускага друку (хаця няясна чаму менавіта ў 1925 г., бо першая кніжка Скарыны “Малая падарожная кніжыца” выйшла з друку ў Вільні ў 1522 г.), зьявілася брашура кс. Агама Станкевіча “Доктар Скарына – першы друкар беларускі”. У 1930 г. асобнай кнігай выйшла ягоная праца “Фр. Багушэвіч. Яго жыцьцё ў творчасьць”, у 1937 г. – “Магнушэўскі, Паўлюк Баграм, Баброўскі”, у 1937 г. – “Казімер Сваяк. Нарысы аб яго ідэалёгіі” і “З жыцьця ў дзейнасьці Казімера Сваяка”.

Калі ў 1937 г. выйшла з друку паэма Максіма Танка “Нарач” (чацьвертая кніга паэта пасьля зборнікаў “На этапах”, “Журавінавы цьвет”, “Паг мачтай” – усе выдазенья Рыгорам Шырмам у Вільні), Агам Станкевіч апублікаваў у “Калосьці” (з гэтым часопісам супрацоўнічаў і М. Танк) рэцэнзію на паэму паг назвай “У асьпекце сацыяльнай справядлівасьці”. Гэта была ці ня першая спроба аналізу раньняй творчасці таленавітага беларускага паэта.

Пісаў Агам Станкевіч і на гістарычныя тэмы. Варта ўспомніць ягоную працу “Да гісторыі беларускага палітычнага вызваленьня” (1939), “Вітаўт Вялікі і беларусы” (1930), “Беларуская мова ў школах Беларусі XVI і XVII ст. ст.” (1928). Пісаў ён і пра вядомых беларускіх дзеячоў, якіх ведаў асабіста, як, напрыклад, “Прафэсар Браніслаў Эпімах-Шыпіла. Зь яго жыцьця ў працы” (1928), “Міхал Забэйда-Суміцкі ў беларуская народная песьня” (1938).

Агам Станкевіч надрукаваў шмат сацыяльна-філязофскіх і лінгвістычных нарысаў у часопісе “Калосьсе”. Пералічыць усе цяжка, хочацца назваць толькі некаторыя: “Асабовыя назвы па бацьку ў беларусаў” (№ 2, 1935), “Беларускія філамацкія вершы Яна Чачота” (№ 3, 1935), “Цені ў блескі. Да лезунгу: культура нацыянальная формай і камуністычная зьместам” (№ 3, 1938), “З літуанізмаў у беларускай мове” (№ 1-3, 1939).

Сёньня, як часопісы, што выдаваліся ў 1920-39 гг., так і асобныя кніжкі Агама Станкевіча зьяўляюцца бібліяграфічнай рэд-

ма. Яны захавалі памяць пра яго – добрага, спагадлівага чалавека, пэдагога, грамадзкага дзеяча, выдатнага прамоўцы. Але найлепш адлюстроўваюць погляды й патрыятызм Адама Станкевіча ягоныя незьлічоныя артыкулы й кніжкі. Нягледзячы на занятасьць – апрача душапастырскай і пэдагагічнай працы кс. Адам вёў шырокую грамадзкую й палітычную дзейнасьць: з 1922 па 1928 г. быў паслом Рэчы Паспалітай Польскай; быў адным з кіраўнікоў Беларускага пасольскага клюбу (1922 – 1930), Беларускага Нацыянальнага Камітэту (1921 – 1938), Таварыства Беларускай Мовы (1921 – 1938), Беларускага Інстытуту Гаспадаркі й Культуры (1926 – 1936), лідарам Беларускай Хрысьціянскай Дэмакратычнай Партыі – Адам Станкевіч знаходзіў час і для публіцыстычнай дзейнасьці. Ягоныя артыкулы друкаваліся ў “Крыніцы”, часопісах “Хрысьціянская Думка” і “Калосьсе”, а напачатку свае дзейнасьці ён друкаваўся ў газэце “Наша Ніва”, “Сьветачы”, “Дзяньніцы”, “Гомане”. Беларускі гасьледчык Уладзімір Конан налічыў каля тысячы артыкулаў Адама Станкевіча, але й многія перадавіцы ў “Крыніцы”, “Хрысьціянскай Думцы” ды інш. беларускіх пэрыёдыках, якія, як вядома, не падлісваліся, маглі выйсьці з-пад пяра кс. Адама.

Апрача артыкулаў Адам Станкевіч напісаў і выдаў 19 кніжак і брашураў. Тэматыка іх разнародная, ёсьць працы на багаслоўскія тэмы, літаратурна-крытычныя ды філялягічныя працы. Сярод іх важнае месца займаюць працы ў пытаньнях рэлігіі, прычым рэлігія заўсёды зьвязваецца ў іх з нацыянальным пытаньнем і пытаньнем карыстаньня беларускай мовай у касьцёле. Сюды адносяцца: манаграфія “Родная мова ў сьвятынях” (Вільня, 1929), каторая спачатку друкавалася ў “Хрысьціянскай Думцы”, “Беларускі хрысьціянскі рух” (Вільня, 1939), “Хрысьціянства й беларускі народ” (Вільня, 1940), зборнік “Божае слова. Лекцыі, эвангеліі й прамовы на нядзелі й сьвяты” (Львоў, Вільня, 1938) і ўнікальная кніжачка “Патрэбнейшыя выняткі з Рытуалу. На беларускую мову пераклаў Аг. Ст.” (Вільня, 1943).

Адам Станкевіч быў аўтарытэтны ў Вільні й Заходняй Бе-

Маці А. Станкевіча
Антаніна Станкевіч

А. Станкевіч, вучань гарадзкога
вучылішча ў Ашмянах. 1908 г.

падкрапляў рэчамі з беларускай мінуўшчыны, якія там у яго былі зграмаджаны, а з якіх пазьней вырас сьнянныя слаўны Беларускі Музэй у Вільні ім. Івана Луцкевіча, помню я ўрэшце, як ён гарача заахочваў нас, маладых, да працы на ніве беларускага аграджэньня, а перадусім на ніве беларускай культуры. Адноўленым я варочаўся тады ад Івана Луцкевіча ў муры сваёй сэмінарыі, у маёй духовай уяве маляваўся стройны абраз слаўнай беларускай мінуўшчыны, якая была, цьвіла і заняпала, а якую для дабра забытага беларускага народу трэба нанова абудзіць да жыцьця і паставіць на ногі. Тым усім, што я пачуў ад Івана Луцкевіча, дзядзіўся я з сваімі таварышамі, супольна паглыблялі мы і разьвівалі беларускую нацыянальную ідэю і сьнілі залатыя сны аб будучыні Беларусі”.

У 1914 г. Адама Станкевіча, як выдатнага вучня, рэкамэндавалі на вучобу ў Санкт-Пецярбургскую каталіцкую духоўную акадэмію. Ён меў рэкамэндацыі ня толькі ад сэмінарыі, але й ад нашаніўцаў. Таму ён лёгка ўліўся ў грамаду пецярбургскай беларускае моладзі, што гуртавалася каля праф. Браніслава Эгімаха-Шыпілы, беларускага вучонага, грамадзкага дзеяча, выклад-

Здымак з часу вучобы ў Пецяярбургскай духоўнай акадэміі. 1916 г.

чыка старажытнагрэцкай мовы ў каталіцкай духоўнай акадэміі. У Пецяярбургу Агам пазнаёміўся з Янкам Купалам, Цішкам Гартным, Браніславам Тарашкевічам, Клаўдзіем Дуж-Душэўскім, Тамашом Грыбам, Лявонам Зайцам, Язэпам Варонкам, з айцамі Фабіянам Абрамовічам, Вінцэнтам Гадлеўскім. У такім бліскучым асяродзьдзі пашчасціла жыць і вучыцца маладому слухачу духоўнай акадэміі. У 1918 г. ён здаў экзамены, быў пасьвячоны ў ксяндзы, абараніў тэзісы на кандыдата багаслоўя ды пачаў рыхтаваць магістэрскую працу “Вучэньне Сьв. Тамаша Аквінскага пра сям’ю ў параўнаньні з сучаснай тэорыяй свабоднага саюзу”. Аднак, заняўшыся праблемамі нацыянальнага беларускага аграрнага свабоднага саюзу, сваю магістэрскую працу ён не абараніў.

24-25 траўня 1917 г. у Менску праходзіў зьезд беларускіх сьвятароў, на якім была заснаваная Беларуска-Хрысьціянская Злучнасьць, сябрам якой становіцца ў малады сьвятар Агам Станкевіч, ён-жа быў і адным з заснавальнікаў тыднёвай каталіцкай газеты “Крыніца”, якой агдаў шмат гадоў у якасьці ейнага рэдактара ў выдаўцы. Газэта выдавалася спачатку ў Петраградзе, а з 1919 г. – у Вільні, лацінскімі літарамі (“лацінкаю”). Яна была, бадай, адзінай беларускай газэтай, якая выходзіла напрацягу 23 гадоў (1917 – 1940).

Пасьля заканчэньня духоўнай акадэміі кс. Агам пачаў сваю касьцельна-пастырскую дзейнасьць, спачатку ў Дзісьненскім касьцёле, а пазьней, з 1919 г., у Віленскім касьцёле Сьв. Міка-

зь невялікай рэчкі, нарыхтоўвалі яго, прысыпалі пілаваньнем.

Дык вось, просяць літоўцы вады. “А адкуль ён? – пытаюся. “Зь Вільні!” – адказваюць. Я прынёс сьнегу, растапіў яго ў яны панесьлі ваду. Пасьля літоўцы зноў прыходзяць. Я кажу: “А вы скажыце, прозьвішча ксяндза не Станкевіч?” “Станкевічус Аго-мас”, – адказваюць яны. Распытаў, у якім бараку ён ляжыць і пабег туды, а Станкевіч быў ужо мёртвы. Яго цяжка было пазнаць”.

Як у нямецкіх, так і ў савецкіх лягерах праводзілася практыка: нябошчыкам разьбівалі галаву ў прабівалі грудзі, каб часам хто не зьбіраўся ўцячы пад выглядам памерлага. Віктар Сікора бачыў на свае вочы, як гэта зрабілі з ксяндзам Агамам. Ён хацеў пахаваць яго, правесыць ў апошнюю дарогу... Гэтага зьдзеку над нябошчыкам ён не забыў праз усё сваё жыцьцё.

Там, у Азерлагу, напэўна, і сьледу няма ад той магілы, на якой стаяў слупок з нумарам № 3-43. Вязьні ў лягерах насілі нумары, імя ў прозьвішча не ўжывалася, так і хавалі з нумарам.

На разьме Агама Станкевіча ў Арлянятах ёсьць помнік, ён пастаўлены на магіле маці, але прысьвечаны ў сыну. На помніку напіс:

“Кс. Агам Станкевіч. 1891 – 1949. Выдатны грамадзка-культурны дзеяч, палымяны патрыёт Беларусі. Памёр у Іркуцкай вобласьці. Вечная яму чэсьць і слава!

Высока ў буру і ў нягоду
Ты родны сьцяг і крыж трымаў,
Між беларускага народу
Сьвятую праўду засяваў”

А на цокалі помніка напісана: “Антаніна Станкевіч. 1856 – 1944. Маці кс. Агама. Душам іхнім неба!”.

Няшмат ужо засталася людзей, якія асабіста ведалі кс. Ага-

Магіла маці А. Станкевіча

2 і 3. З 1919 па 1941 быў сябрам БНК, уваходзіў у прэзыдыюм, быў скарбнікам гэтае арганізацыі.

4. Сам асабіста напісаў цэлы шэраг «антысавецкіх» кніжак: «Да гісторыі беларускага палітычнага вызвалення», «Хрысьціянства і беларускі народ» ды іншыя.

5 і 6. Быў рэдактарам газеты «Крыніца», «Хрысьціянская думка», друкаваўся ў «Калосьсях».

7. Быў дэпутатам польскага сойму.

8. Выступаў у касьцёлах з казаньнямі антысавецкага зьместу”.

31 жніўня 1949 г. Асобая Нарада пры Міністэрстве дзяржаўнай бясьпекі СССР прысудзіла А. Станкевічу 25 гадоў лягероў. Ён быў адпраўлены ў “Азерлаг” у Тайшэцкім раёне Їркуцкай вобласьці. 4 сьнежня 1949 г. , праз тры месяцы пасьля прысуду, кс. Агам памёр, маючы ўсяго 57 гадоў.

У 1990 г. супрацоўніца Беларускага музэю гісторыі рэлігіі ў Горадні Н. Ляшчонак атрымала з МУС СССР паведамленьне: “Сообщаю, что по учётам ИЦ УВД имеется Станкевич Агам Викентьевич, 1891 г. рождения, осуждён Особым Совещанием МГБ СССР 31.VIII.1949 г. по ст. 58 УК РСФСР на 25 лет лишения свободы. Умер XII.1949 г. от ожирения сердца (?). Похоронен на кладбище Озерлага вблизи деревни Шевченко Тайшетского р-на, Иркутской области. Могила № 3-43. Начальник отдела В. В. Пятница”. Вось такая афіцыйная даведка. Але захаваліся ўспаміны сьведкі сьмерці і паховінаў ксяндза Агама, таксама вязьня Азерлагу, Віктара Сікоры, каторы трапіў туды зь Якуцкіх залатых капальняў. Сікора ўспамінае:

“Самы мой жудасны ўспамін з Тайшэту – гэта пахаваньне ксяндза Агама Станкевіча. Памятаю, як прыйшлі літоўцы і кажуць: “Ксёндз у нас памірае, як-бы вады знайсці?” А ў нас там вады не было. Рабілі сьвідравіны, але да 84-мэтровай глыбіні яе не знайшлі ды і не маглі прабіцца глыбей – далей была скала. А рэчка знаходзілася аж у 7-мі кілямэтрах ад лягеру. Зьбіралі дажджавую ваду, а зімой даводзілася нам зьбіраць сьнег і тапіць яго. Ужо пазьней далі нам машыну, і мы вазілі лёд

лая, у гэтым найстарэйшым у Вільні мураваным касьцёле, пабудаваным у стылі готыкі на мейсцы колішняга граўлянага касьцёлу, каторы амаль бяз зьменаў і пераробак захаваўся да нашага часу. У міжваенны пэрыяд касьцёл Сьв. Мікалая дзялілі паміж сабою беларусы і літоўцы. Беларускія набажэнствы адпраўляў кс. Агам Станкевіч. Сюды з усяе Вільні прыходзілі беларусы-віленчукі, вучні Віленскай Беларускай Гімназіі.

Апынуўшыся ў Вільні, кс. Агам заняўся і культурна-асьветніцкай працай. Ён быў адным з заснавальнікаў Прытулку для беларускіх дзяцей сіротаў. Яго праз доўгія гады ўспаміналі добрым словам гадуны прытулку, між іншым Янка Багдановіч. Кс. Агам уваходзіў разам зь Іванам Луцкевічам, Алёнай Сакаловай-Лекант, Леанілай Чарняўскай (жонка Максіма Гарэцкага), Аляксанграм Міхалевічам і Юліяй Мэнкэ ў ініцыятыўную групу, якая дамагалася стварэньня беларускай гімназіі ў Вільні. І калі 1 лютага 1919 г. пачала працаваць Віленская Беларуска-Гімназія, Агам Станкевіч выкладаў у ёй рэлігію (для каталікоў) і лацінскую мову (лаціну). Прапрацаваў ён у ВБГ напрацягу ўсяго ейнага існаваньня, зь невялікімі перапынкамі. Так у 1938 г. яго “саслалі” ў Слонім і рэлігію ў гімназіі выкладаў кс. Станіслаў Глякоўскі. У 1939-40 нав. годзе (пасьля далучэньня Вільні да Літвы) кс. Агам быў дырэктарам Віленскай Беларускай Прагімназіі, якая была створаная дзякуючы ягоным намаганьням ды добрым кантактам зь літоўцамі. (Большасць вучняў гімназіі выехала тады разам з дырэктарам Барысам Кітам у Навагрудак і ўдалося скамплектаваць толькі дзьве малодшыя класы).

У ВБГ былі толькі два выкладчыкі, каторых называлі па імёнах, не ўжываючы прозьвішчы, гэта – пані (цётка) Алёна (Сокалава- Лекант) і ксёндз Агам (Станкевіч). Так вучні ды і настаўнікі выказвалі сваю глыбокую пашану і любоў да іх. Былы вучань гімназіі Марыян Пецюкевіч у кнізе сваіх успамінаў “У пошуках зачараваных скарбаў” (в-ва “Рунь”, Вільня, 1998 г.) пісаў: “Думаю ня будзе перабольшаньнем, калі скажу, што ў калектыве пэдагогаў Віленскай Беларускай Гімназіі, праз усе гады ейнага існаваньня, не было яму роўнага. Ягоныя

Гадунчы і выхаванцы Прытулку для беларускіх дзяцей-сіротай. Выхаванцы (свадзінцы, злева направа): Люба Васілеўская (ст. завадчыца), Алёна Сакалова-Леконт (настаўніца), кс. Адам Станкевіч, Марыя Шумоўч (мал. завадчыца). 1923 г.

На шлюбе Янкі Тулейкі і Соні Сіняўскай.
На прэрднім пляне: А. Станкевіч, Г. Войцік, С. Сіняўская, Я. Тулейка. 1947 г.

вуты кіраўнік беларускага буржуазна-дэмакратычнага руху» ён і быў арыштаваны. Пастанову на арышт падпісаў опэр-ўпаўнаважаны аддзелу «О» МДБ ЛССР лейтэнант Бушуеў і іншыя вышэйшыя начальнікі.

Допыты праводзіў старэйшы сьледчы 1-га аддзелу сьледчай часткі МДБ Літ. ССР капітан Трубачыстаў. Допыты часта пачыналіся аб 9-ай, 10-ай вечара і заканчваліся аб 4-ай, 5-ай раніцы.

Падчас сьледзтва гэбісты «вывучалі» гісторыю Беларусі. Ксёндз Адам распавядаў сваю багатую біяграфію. Дзяржаўны архіў Літ. ССР пагрыхтаваў гістарычныя даведкі пра дзейнасьць Беларускага нацыянальнага камітэту ў Вільні.

Як і трэба было чакаць, «гісторыкі» зь дзяржбясьпекі прызналі дзейнасьць ксяндза Станкевіча злачыннай. Ён абвінавачваўся ў наступных «грахах»:

1. Быў сябрам, а з 1922 па 1928 – кіраўніком Беларускай хрысьціянска-дэмакратычнай партыі.

летняй працы на ніве Божай і беларускай народнай мае сьлёзы й мая радасьць былі таксама іх слязамі й іх радасьцю. Сэрца маё да іх поўнае ўдзячнасьці й прыязні. Паручаю іх Боскай апецы й сам паручаюся іх малітвам і іх мілай памяці. Паручаю таксама іх памяці сваю дарагую старушку-матку й дачушку маёй нябожчыцы-сястры Ганны – маленькую Вальцю.

Сьвятар Адам Станкевіч уласнаручна”.

У красавіку 1949 г. кс. Адам Станкевіч быў зноў арыштаваны. Па Вільні хадзілі чуткі (і гэтае пасьля было паўторанае ў кнігах некаторых беларускіх дасьледчыкаў) што Адам Станкевіч быў абвінавачаны не ў нацыяналізьме ці рэлігійнай прапаганьдзе, а ў шпіянажы на карысьць... Японіі. Аднак ня так даўно, у 1999 г., віленскі гісторык Сяржук Вітушка перагледзеў справу Адама Станкевіча, якая перахоўваецца ў архіве Музея КДБ ў Вільні. Ён піша:

“Справа N 15895 абвінавачаньня Станкевіча Адама Вікенцьевіча ў злачынстве прадугледжаным арт. 58-4 і 58-10 II УК РСФСР складаецца з аднаго тому, у каторы апрача самой сьледчай справы падшытая яшчэ адна справа N 2661 за 1944 г. на таго самага Станкевіча, а таксама дадаткі: маёмасная справа й дзьве назіральныя. З гэтых дакументаў вынікае, што нашы шануюны ксёндз А. Станкевіч тры разы «гасьцяваў» у будынку КДБ. Першы раз у 1941, другі – у 1944, трэці – у 1949 годзе. Апошні раз стаўся ракавым...”

Арыштаваны ксёндз А. Станкевіч быў 13.04.49. Падчас арышту ў ягонай кватэры быў праведзены ператрус, на маёмасьць быў накладзены арышт. З сабой сьледчыя забралі 38 лістоў асабістай перапіскі, 60 фатаздымкаў, рукапісы, нататнікі, сшыткі. Прыхапілі таксама 15-рублёвую залатую царскую манэту й пярсцёнак. Пазьней, у часе сьледзтва, на кватэры Станкевіча, на вул. Полацкай 9/4, быў яшчэ адзін ператрус. Зноў забралі кніжкі, аўтарам якіх быў сам ксёндз Адам, розныя іншыя кнігі, часопісы й газэты.

Ксёндз Станкевіч быў вядомай асобай. Менавіта як «сла-

Віленская Беларуска Гімназія. Настаўнікі (сядзяць, зьлева направа): Ф. Аляхновіч, А. Станкевіч, Ф. Стацэвіч, невядомая, А. Луцкевіч, М. Гарэцкі. 15.06.1921 г.

агносіны да вучняў былі і бацькоўскія, і сяброўскія, агносіны і настаўніка, і вельмі разумнага, дыпляматычнага выхаваўцы. Ягоныя лекцыі, ці-то Закона Божага, ці-то лацінскай мовы, былі найбольш карыснымі гадзінамі ў атмасфэры напружанай, але лёгкай, прыемнай працы. Гэтыя лекцыі абапіраліся не на падручнікі да прагмету, а былі займальнымі, філязофска-людзкімі, жыцьцёвымі, «прыземленымі» гутаркамі. Мэта ягоных лекцыяў – пасеяць у душы моладзі любоў да свайго народу, гатоўнасьць агдаць сябе справе ягонага аграржэньня, а таксама пасеяць здаровае зерне глыбокай маралі, этыкі, гуманізму, якія вынікаюць з хрысьціянскага эвангелічнага вучэньня”. Вітаўт Тумаш, таксама абсальвэнт ВБГ, у сваіх успамінах падкрэсьлівае прыгожую беларускую мову, на якой гаварыў ксёндз Адам: “Ягоная мова вызначалася асаблівай літаратурнасьць, характэрнай для нашаніўцаў”.

Усе былыя вучні ВБГ узгадваюць атмасфэру рэлігійнай і нацыянальнай талерантнасьці, якая панавала ў гімназіі. Больш-

шасьць выкладчыкаў і вучняў былі праваслаўныя, каталікі стваралі меншасць, былі яшчэ эвангелікі і мусульмане. Але, дзякуючы перадусім кс. Агаму Станкевічу, паміж імі не было варожасці, яны ставіліся адзін да аднаго з пашанаю. Ксёндз Агам, які сам быў амаль бяззменным выкладчыкам Закона Богага ў гімназіі, умеў налагодзіць кантакт з праваслаўнымі святарамі-выкладчыкамі, каторыя досыць часта мяняліся: у гімназіі працавалі святары Кульчыцкі, Багдановіч, Дзячкоўскі, Коўш, – і з усімі імі кс. Агам пагтрымліваў сяброўскія адносіны. Ён добра разумеў, якую шкоду прыносіць беларускаму народу раздзяленне на праваслаўных і каталікоў, як яно спрыяе ягонаў русыфікацыі і палянiзацыі.

У 11-ым нумары “Крыніцы” ад 30 лістапада 1919 г., надрукаваны артыкул “Куток аб Уніі” за подпісам кс. А. С., дзе аўтар піша: “У справе веры ў душы беларуса няма супольнага грунту дзеля паразуменьня. Калі хочам дайсці да еднасці ўсіх беларусаў, калі хочам справы сьвятой Уніі ў Беларускай краі, калі гэта справа для нас сьвятая – перадусім мусім старацца адрадзіць беларусаў на грунце народным, мусім пашырыць сьвядомасць, што як беларусы-каталікі, так і беларусы-праваслаўныя – сыны адной Маці-Беларусі, браты-беларусы... Значыць, шырыць народную сьвядомасць між шырокай сялянскай грамадою, працаваць дзеля Беларускага народнага адраджэння, – тое самае, што працаваць дзеля зьяднанасці касцёла і царквы, працаваць дзеля сьвятой справы Уніі”.

І так пастырская і асветніцкая праца стваралі паводле кс. Агама адно цэлае, і трэба было выкарыстоўваць усе магчымасці, каб знаходзіць шырокую беларускую аўдыторыю, не абмяжоўваючыся касцёлам і гімназіяй. Таму Агам Станкевіч быў змушаны займацца палітыкаю, а таксама публіцыстыкаю. Як лідар Беларускай Хрысціянскай Дэмакратыі (БХД) і ейны ідэйны правадыр, ён змагаўся ня толькі за беларускую мову ў сьвятынях, але і за навуку на роднай мове, за правы беларускіх сялянаў, за беларускае прадстаўніцтва ў ворганах улады, за аўтаномію Заходняй Беларусі.

Літоўскі Леў Сапега, у касцёле захавалася нармагільле Льва Сапегі і ягоных двух жонак. Месьціца касцёл насупраць гатыцкага ансамблю касцёла Бэрнардынаў і Сьв. Ганны. У суратэньнях касцёла Сьв Міхала са згоды кс. Агама супрацоўнікі Беларускага Музею ім. Івана Луцкевіча схавалі пераг адыходам немцаў найбольш каштоўныя музэйныя экспанаты, каб зьберагчы іх ад разрабаваньня. Экспанаты захаваліся ў цэласнасьці, але неўзабаве пасля прыходу ў Вільню ў ліпені 1944 г. Чырвонай Арміі былі ліквідаваныя апошнія ў горадзе беларускія ўстановы, Беларускі Музей і Віленская Беларуска-Гімназія. Экспанаты музэю былі разьдзеленыя паміж Літ. ССР і БССР.

У снежні 1944 г. кс. Агам быў арыштаваны, магчыма, што гэты арышт быў звязанае з мэмарандумам Савецкаму ўраду, у якім Агам Станкевіч падаў распрацаваны ім плян арганізацыі каталіцкага касцёла ў Беларусі. Празь нейкі час яго выпусцілі з вастрогу. У Вільні не было ўжо ніякага Беларускага грамадзка-культурніцкага жыцця, цалкам зніклі беларускія ўстановы і пэрыёдыка ды рады Беларускае інтэлігенцыі парадзелі, а хто ўратаваўся ад зьнявольеньня ў 1939 г., жыў цяпер пад пагрозай арышту.

Кс. Агам заняўся выключна пастырскай дзейнасьцю, адпраўляў набажэнствы, спавядаў, заўсёды гатовы быў паехаць, нават у аддаленыя вёскі, каб ахрысьціць дзіцё, звязаць шлюбам маладую пару ці правесці ў апошні шлях памерлага, памаліцца над ягонай магілаю. Аднак над ім увесь час вісеў Дамоклаў меч – магчымасць новага арышту. Ён быццам у прадчуваньні непазьбежнага, ён напісаў ліст, які называў “Мая апошняя воля”:

“На выпадак прымусовага майго выезду зь Вільні, або на выпадак сьмерці маёй, усю рухомую маёмасьць (бібліятэку, адзежу, хусьце, пішучую машынку і ўсё іншае) перадаю Мар’яне і Ганьне Шутавічанкам (Вільня, Полацкая вул. 9/4) на іх поўную ўласнасьць. Гэта мая ім скромная падзяка (асабліва Мар’яньке Ш.) за іх даўгалетнюю працу і апеку. Адносіны нашы заўсёды былі самыя чыстыя і шчыра прыязныя. У маёй даўга-

Віленская Беларуская прагімназія. 1939-40 нав. год.

Пражываў кс. Агам у раёне Зарэчча на вуліцы Полацкай 9/4, уваход з брамы. У ягонай кватэры пабывала не адно пакаленьне гімназістаў, якім ён ня раз памагаў матар’яльна. Частымі госьцямі тут былі сябры па БХД, заходзілі ў беларусы, што трымаліся іншых палітычных поглядаў. Для ўсіх заўсёды знаходзілася шклянка гарбаты ў цікавая, шчырая гутарка, часам добрая парада. Кс. Агам меў вялікую бібліятэку, зь якой карыстаўся ня толькі ён сам, але ў многія, хто цікавіўся беларускай справай. На сьцяне аднаго з пакояў вісеў вялікі партрэт беларускага сьпевака Міхася Забэйды-Суміцкага работы мастака Пётры Сергіевіча. З Забэйдам кс. Агам быў добра знаёмы, сустракаўся зь ім кожнага разу, калі сьпявак прыяжджаў з канцэртамі ў Вільню. Быў тут і партрэт самога кс. Агама, таксама работы Сергіевіча.

22 траўня 1941 г. на кватэры быў зроблены вобыск. Захаваўся пратакол вобыску: былі ўзятыя пашпарт, асабістая перапіска, кнігі.

Падчас нямецкай акупацыі 1941-44 гг. кс. Агам зноў выкладаў рэлігію ў ВБГ і зьяўляўся пробашчам касьцёла Сьв. Міхала, дзе ў адбываліся набажэнствы для беларусаў. Фундатарам гэтага прыгожага касьцёла ў стылі барока быў Вялікі Канцлер

У 1922 г. былі назначаныя выбары ў Сойм і Сэнат Польскай Рэспублікі. Быў створаны Беларускі Цэнтральны Выбарчы Камітэт, скарбнікам якога стаў Агам Станкевіч. БХД ішла на выбары ў саюзе зь Беларускай Сацыял-Дэмакратычнай Партыяй, Партыяй Незалежных Сацыялістаў ды іншымі палітычнымі згуртаваньнямі. На гэтых выбарах у Сойм было выбрана 11 паслоў, сярод якіх быў і Агам Станкевіч, і 5 сэнатараў. Трыбуна Сойму давала магчымасьць ставіць афіцыйна многія пытаньні ў зварочвацца ня толькі да жыхароў Заходняй Беларусі, але ў да іншых нацыянальных меншасьцяў.

Пасольскі мандат даваў магчымасьць больш шырокай дзейнасьці: была заснаваная друкарня ймя Ф. Скарыны ў Беларускае каталіцкае выдавецтва, а таксама Інстытут Гаспадаркі ў Культуры, які прайснаваў да 1936 г. Апрача газэты “Крыніца” пачалі выходзіць і іншыя часопісы, ініцыятарам і фундатарам якіх быў Агам Станкевіч, а гэта: “Хрысьціянская Думка”, “Шлях Молагзі”, “Самапомач” і літаратурна-мастацкі часопіс “Калосьсе”. Як у “Шляху Молагзі”, так і ў “Калосьсі” друкавалі свае творы пісьменьнікі розных палітычных напрамкаў: сацыял-дэмакрат Антон Навіна (Антон Луцкевіч), камуністы Максім Танк і Міхась Васілёк, беспартыйныя Наталья Арсеньева ў Зоська Верас, хадэкі Янка Шутовіч і Марыян Пецюкевіч ды інш. Пачаў пісаць і сам Агам Станкевіч.

У 30-ыя гг., калі пачалася фашызацыя Польшчы, становішча нацыянальных меншасьцяў у краіне рабілася штораз цяжэйшае. Дзейнасьць БХД ў самога Агама Станкевіча сустракаў супраціў з боку польскіх уладаў, як сьвецкіх, так і касьцельных. Шавіністычна настаўлены арцыбіскуп Яблжыкоўскі назваў БХД “агентурай бальшавізму” ў забараніў каталікам, асабліва ксяндзам, уступаць у гэтую партыю ў чытаць газэту “Крыніца”. Віленскі ваявода Бацянскі рабіў усё магчымае, каб зьнішчыць пляцоўкі асьветы на беларускай мове. Адна за адной зачыняліся беларускія гімназіі, нарэшце засталася адзіная Віленская Беларуская Гімназія, і тая, калі ў 1933 г. зрабілася

Настаўнікі ВБГ ў часе, калі гімназія зрабілася Беларускай філіяй Дзяржаўнай гімназіі імя Славацкага. Сядзяць: А. Міхалевіч, А. Сакалова-Лекант, Р. Астроўскі (дырэктар), кс. А. Станкевіч, М. Кшэмянёва, а. Н. Кульчыцкі, невядомая, М. Ільшэвіч, Цыбрук. Стаяць: Б. Кіта, С. Кароль, У. Глухоўскі, П. Шчасны, М. Александравічова, В. Жук-Грышкевіч, Б. Грабінскі. Студзень 1933 г.

дзяржаўнай, страціла сваю самастойнасць і была толькі філіяй польскай гімназіі імя Ю. Славацкага.

У 1938 г. польскія ўлады выслалі Агама Станкевіча ў Слонім, дзе ён і пражыў да разгрому Польскай Рэспублікі. Калі 17 верасня 1939 г. Чырвоная Армія заняла Заходнюю Беларусь і ўвайшла ў Вільню, кс. Агам перайшоў літоўскую мяжу ў знайшоў прытулак у Коўне. Ён нават угаворваў Антона Луцкевіча пакінуць Вільню ды ехаць зь ім, але апошні адмовіўся, магчыма, што яму з двума сынамі, Юрыем і Лявонам, цяжэй было рашыцца пакінуць сваё гняздо.

Пасьля перадачы Вільні ў Віленскага краю Літве, Агам Станкевіч вярнуўся ў Вільню, дзе быў назначаны дырэктарам Беларускай Прагімназіі. У 1940 г., калі Літва “дабраахвотна” ўвайшла ў склад СССР, Агама Станкевіча звольнілі з працы, ды і рэлігія не ўваходзіла ў праграму навучання новых школьных савецкіх уладаў. У гэты час кс. Агам займаецца пастырскаю дзейнасцю.